

Araştırma Makalesi / Research Article BABIALI'NİN MİMARİ GELİŞİMİ

Sabiha AKMAN GÜNDOĞAN*

Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim dalı, Yıldız-İSTANBUL

Geliş/Received: 18.01.2011 Kabul/Accepted: 30.12.2010

ÖZET

Babialı Osmanlı yönetim merkezidir. Babialı'nın oluşumu 17. yüzyıl ortalarındaki gelişmelerle ilgili olarak başlamıştır. Yönetimdeki bu gelişmeler yönetim mimarisindeki gelişiminde başlangıcını oluşturur. Sadrazam konaklarının yönetim yapısı olarak şekillenmeye başlaması giderek bağımsız Babialı yapısının oluşumunu hazırlamıştır.

Anahtar Sözcükler: Osmanlı yönetim, Osmanlı mimarisi, batılılaşma.

ARCHITECTURAL DEVELOPMENT OF SUBLIME PORTE

ABSTRACT

The Babialı is the governmental center of the Ottoman Empire. Changes in ideology of the government during the middle of the seventeenth century lead to formation of The Babialı. Changes in ideology of the government are the beginning of development of the governmental architecture. Using grand vizier mansions as official buildings accelerated to formation of The Babialı.

Keywords: Ottoman government, Ottoman architecture, westernization.

1. GİRİŞ

“Babialı” Osmanlı yönetim merkezini tanımlar. Babialı'nın yönetim merkezi olarak şekillenme süreci uzunca bir dönemi kapsar. Yine yönetim yapısı olarak Babialı binasının şekillenmesi, Saray dışında bir yönetim biriminin oluşması da bu süreç içerisinde gerçekleşir. Yönetim ile ilgili işlerin sadrazam konutunda da gerçekleştirilmeye başlaması ve bu süreç doğrultusunda giderek devletle ilgili resmi işlerin daha çok bu konutlarda görülmesi sonucunda Paşa Kapısı ve Bab-ı Asaflı olarak adlandırılan yönetim yapısı giderek şekillenmeye başlamıştır. Babialı'ye gelene dek Padişah'ın “Vekil-i Mutlak'ı” olan Sadrazam nerede ikamet ediyorsa orası Osmanlı yönetim merkeziydi. Bu konut ve yönetim için kullanılmış ve yok olmuş yapılarla ilgili bir bilgiye sahip değiliz. Birkaç sadrazam konutunun çeşitli kaynaklarda sadece yeri ve ait olduğu sadrazamla birlikte adı geçmektedir. Kesin olarak söyleyebileceğimiz giderek resmi statüye sahip olmaya başlayan ve konumlandığı yeri sabitleşen merkez yönetim binası batılılaşmanın etkisiyle yeni mimari kimliğiyle son Babialı'ye kadar bir gelişim göstermiştir.

* sabihaak@hotmail.com, tel: (535) 658 56 44

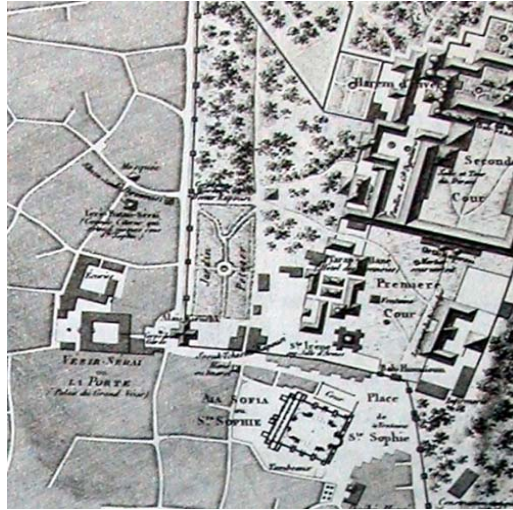
2. BABIALİ TABİRİNİN OLUŞUMU

Öncelikle Babialı tabirinin nasıl geliştiğine bakacak olursak; yönetim merkezinin şekillenme süreciyle ilgili olarak önce “Vezir Kapısı” sonra “Bab-ı Asafî” ve “Paşa Kapısı” olarak sonrada özellikle 19. yüzyılın başlarından itibaren de “Babialı” tabiri kullanıldığını görmekteyiz. Vezirler özellikle vezir-i azamlar, “asaf” sıfatı ile anılmakta oldukları için onların ikametgahı olan yapılara bu sıfat ilave edilmiş “Saray-ı Asafî”, “Bab-ı Asafî” denilmiştir. 18. yüzyıl sonlarına kadar devam eden “Paşa Kapısı” tabiri sonra “Saray-ı Sadr-ı Ali”, “Divanhane-i Babialı” ve kısaca “Babialı” olarak ifade edilmiştir. 18. yüzyıldan itibaren “Paşa Kapısı” ile aynı zamanda Osmanlı hükümetini ifade eden bu tabir de kullanılmaya başlamış, 19. yüzyılda da iyice yerleşmiştir. (1) Avrupalılarca da “Sublime-Porte”, “Hohe Pforte” olarak çevirisiyle kabul görüp kullanılmış; uzun süre Fransız, İngiliz ve Alman diplomasisinde Osmanlı hükümeti anlamına gelmiştir. (2)

3. 1740-1844 ARASI BABIALİ BİNASI

1740’tan sonra Babialı yeni bir anlam ve işlev kazanmıştır; çünkü bu tarihten sonra binanın geçirdiği ağır hasarlar dolayısıyla geçici yerlere nakil olunmuş fakat Babialı aynı yerinde defalarca yeniden inşa edilip tekrar işlevlendirilmiştir. Bundan sonra Babialı için bugünkü durumuna kadar getirecek olan ardışık yapım yıkım süreci başlamıştır. (12)

Babialı yapısı ilk olarak 1776 tarihli bir planda gösterilmektedir. Fr. Kauffer’in ilk olarak 1776’da çizdiği, 1786’da düzelttiği ve sonraları J.D. Barbie de Bocage tarafından bazı tamamlamalarla F. I. Melling’in kitabında yayımlanan saray ve çevresi planında “Vezir-Serai ou La Porte” yazısı ile Babialı işaretlenmiştir. (Şekil 1) Bu planda orta avlusu olan, kare bir bina olarak gösterilen sarayın dışında Alay Köşkü ile arasında bir meydan vardır ve burada tam ortada birde nöbetçi kulübesi bulunmaktadır. Bu şematik çizimin genel durumu ne kadar yansıttığı anlaşılmaz. (3)

Şekil 1. Saray ve çevresi planı “Vezir-Serai ou La Porte” (4)

Babialı yapısının bu ilk planına çok yakın tarihli cephe görünüşüne ilişkin bir resim Şehsuvaroğlu’nun kitabında yer almaktadır. Bu çizim Babialı binalarının Beşir Ağa külliyesi tarafındaki şahnişinli dairelerini tasvir ettiği tahmin edilen, 1802’de Konstantin Ypsilanti’nin gösterişli bir törenle Babialı’ye kabulünü göstermektedir. Fakat aslının nerede olduğu

belirtilmeyen bu resim Haluk Şehsuvaroğlu tarafından kopya ettirilerek yayınlanmıştır. (5) Babıali'nin bu ahşap yapısı; geleneksel Osmanlı evini andıran, sağır zemin kat duvarları üzerinde dikdörtgen pencere kuruluşlarıyla, bazı kısımları iki bazı kısımları üç katlı, yatay geliştirilmiş ve birbirine eklenen birimlerden oluşan tasarımıyla görülmektedir. Merkezde yer alan, dilimli kemerle süslenmiş giriş aksı, iki yanda oymalı konsollarla desteklenen çıkmalar, saçak alt hizasındaki bezemeler ve küçük bir kubbe ile vurgulanmıştır. (Şekil 2)

Yine babıali binasına ilişkin yakın tarihli bir bilgide Efdalüddün Beyin, Tarih-i Osmanî Encümeni mecmuasında yayınladığı Alemdar Mustafa Paşa ile ilgili makalelerinden birinde geçmektedir.(6) Efdalüddün Bey, Yeniçerilerin Babıali'yi kuşatmasını anlatırken, kaynak göstermeden Babıali alanı ve yerleşiminden bahseder. Alemdar Mustafa Paşa olayı 1808 yılında meydana gelmiş olup, aşağıda anlatılan Babıali binası da bu olayda yanan binadır. Aşağıdaki metinde binaların sırası, işlevleri, boyları, birbirine oranları ve mimarileri ile ilgili net bir görüntü vermese de kabaca fikir edinilmektedir.

Babıali'nin 19. yüzyıl başlarındaki şekli hakkında bilgi veren bu metne göre bina aşağı yukarı şöyledir: Bu gün ortadaki Şura-yı Devlet dairesinin yanmasıyla iki parçaya ayrılmış bina eski durumunda da Nallı Mescit'ten Babıali kapısına kadar uzanan vaziyette olup harem ve selamlık daireleri, ahırlar, anbarlar, silahhane ve cebehane, geniş avlu ve bahçelerinden oluşan bir alana kurulmuştu. Alay Köşkü karşısındaki ana kapıdan girince avlu ve bahçeleri yer alıyordu. Avludan Nallı Mescid yani Babıali yokuşuna çıkılacak bahçe kapısı ve bu bahçe gibi meydana çavuşbaşı, tevkii, telhisçi daireleri ve Nallı Mescit Mahallesine bakan divanhane ve bunun merasim kapısı vardı. Nallı Mescid'in etrafında evlerin yer aldığı ve bu isimle anılan mahalleden, dar bir geçitten resmi kapıların açıldığı meydanlığa geçilirdi. Vezirler için olan Bab-ı Asafi ve binek taşı da burada idi. Beşir Ağa Cami ve sebilinin önündeki dar ve çıkmaz bir sokağın ucunu harem kapısı olan, tomruğun arka kapılarını oluştururdu. Nallı Mescid tarafından bile tomruğa gidilen ve aynı mevkinden çavuşlar, kavaslar ve seyisler dairelerine, aile ve maiyetlerinin geçmesine mahsus olan çeşitli kapılar olup harem ile selamlığın birleştiği yer olan ikiyüzlü sofalar burada idi. Vezir dairesi bu kısmın üzerinde olup dairenin buradan Ayasofya'ya uzanan kısmı reis ve kethüda dairelerinden oluşurdu. Şengül yokuşuna ve Fatma Sultan mektebi sokağına sebil, cami ve kütüphaneye karşı olan kısımların sokağına bakan şahnişinleri vardı.

Şekil 2. 1802'de Konstantin Ypsilanti'nin Bab-ı Ali'ye kabulü. (5)

Yine bu dönem Babıali binasında sarnıç, mahzen ve izbe gibi birçok işe yönelik kısmı dairelerin altında olup bundan başka bodrumlar ve tüneller de yer almaktaydı. Kalem memurları, hacedan ve sair rüesa deniz tarafındaki kısımda çalışırlardı. Sadrazam binanın batı tarafındaki kısımda Ebussuud caddesine kadar uzanan fevkani bir pavyondaki resmi odalarından özel selamlık dairesi olan Nallı mescid tarafındaki divanhaneyle bitişik olan daireye geçer ve sonra

yatmak için harem dairesinin bulunduğu tomruk kısmına giderdi. Tomruk dairesi iki kısım olup biri doğuda harem dairesi ve diğeri batı kısmında matbahlar, sekban koğuşları, ahırlar, kışlalar ve vesaireden oluşuyordu. (7)

Tanzimat öncesi Babiali yapısına ait bilgilerimiz oldukça kısıtlı olmakla birlikte genel olarak fikir verebilecek kabaca şu bilgilere sahibiz. Babiali yapılarının 1839 yangınında yanan da dahil harem ve selamlığının oluşturduğu ana yapı, bodrum ve zemin katları dışında tümüyle ahşaptandır. Saray yarı bağımsız çok sayıda işleve yönelik birimleri de ihtiva ediyordu. Giriş Alay Köşkünün karşısındaki büyük kapıdan idi.

Batı kaynaklarında rastlanan 19. yüzyıl reformlarına kadar olan sürece ilişkin Babiali ile ilgili kısıtlı bilgilerde, Babiali'nin inşa malzemesi olan ahşabın bakımı zor ve dayanıklılığı çok kısıtlı bir malzeme olmasından, zamanla görüntü anlamında da yıprandığından söz edilir. Bu durum pek çok yabancıyı şaşırtmıştır. Babiali'nin anıtsal kapısından ve Sadrazam Dairesinden girilince, kişiyi karşılayan ağırbaşlı, sükunetli iç atmosferden etkilenilmiş ve iç mekanların görkemi beğenilmiştir. Bu dönemdeki Babiali yapısı klasik Osmanlı yapı anlayışındaki diğer Osmanlı yapıları gibi dıştan daha sade, görkemini içe saklayan bir üslup egemenliğini yansıtmıştır. (8)

Yapı topluluğu, harem ve selamlık dairelerinden oluşan Babiali binasının ayrıca büyük mutfakları, koğuşları, ahırları, vs. bulunuyor ve sadrazamın resmi yazışmalarda başlıca yardımcı kimselerin yani kalemlerin burada odaları vardı. Alt katta kalemler ve büyük küçük memurların odaları bulunuyor, üst kat ise sadrazamların ve ailelerin ikametine mahsustu. (9) Sadrazamın Harem Dairesi Beşir Ağa Mescidi tarafında Tomruk kısmında olup aile efradının kaldığı çeşitli odalar bulunmaktaydı. Her türlü merasimin ve belli başlı toplantıların yapıldığı Selamlık kısmı ise Nallı Mescid yakınında bulunuyordu. Bu dönemde Babiali'nin Selamlık ve Kalem kısmının başlıca odaları Arz Odası, Divanhane, kürk, kethüda bey, reisülküttab, amedi, beylikçi, büyük ve küçük tezkireci, tahvil kalemi, ruus kalemi, mühime kalemi, çavuşbaşı, mektubi kalemi, kethüda katibi, kapıcılar kethüdası, teşrifatçı, sarık ve hazine odaları ile hünkar köşkü ve havuzlu köşkten ibaretti. Bunların içinde en önemlisi Divanhane ve Arz Odası idi. Divanhane sadrazamın divan toplantılarını gerçekleştirdiği salondur. (10) Arz Odası kabul ve merasim salonuydu; vezirler ve sefirler bu odada kabul edilirdi. Önemli toplantılar da Arz Odasında yapılırdı. Selamlık kısmını oluşturan bu odaların altında mutfak, kahve ocağı, muhızır ve yoldaşlarının yerleri, sadrazamın mahiyetinin koğuşları, ahırlar bulunuyordu. (11)

Yapıda makamların hiyerarşisine göre hepsi dışarıdan gösterisiz olan yapıların iç dekorasyonu itibariyle en gösterişlisi Padişah'ın vekili olan Sadrazamlık makamı içindi. Bugünde Babiali binasında Osmanlı dönemi özelliklerini taşıyan tek kısım Sadrazamın makamının olduğu bölümdür.

1839 yangını Babiali tarihinde bir dönüm noktası niteliğindedir. Mimari anlamda, Babiali için önemli gelişmelerin başlangıcı olacak bir dönem başlamıştır. O döneme kadar kompleks tüm yeniden yapımlarına karşın, 17. yüzyıldan beri süregelen mimari çerçevesini çokça zorlamamıştır. Yapı asıl olarak harem ve selamlık dairelerinden oluşmaktadır. Selamlık kısmı resmi işlerin yürütüldüğü bir düzendedir ve 18. yüzyıl sonlarında sayısı 130-200 kadar olan bir memur kitlesinin çalışma alanıdır. 1939 yangını sonrasındaki yeniden yapımı öncekilerden tamamen farklıdır. Mart 1844'te yeniden kullanıma açılan yapı artık sadece resmi bir dairedir. Yaklaşık iki yüzyıllık süreç sonucunda yönetimde gerçekleşen evrim çağdaş bürokrasi anlamında geldiği noktada profesyonel yöneticinin özel yaşantısı kamusal yaşamından ayrıdır. (12)

4. 1844 SONRASI BABIALİ BİNASI

26 Mart 1844 inşaatı henüz biten son Babiali binasının merasimle açılışı yapıldı. Alay köşkü karşısındaki 1843 (H. 1259) tarihli büyük girişi, görkemli bir cümle kapısı olarak inşa edilmişti. Babiali binası inşasını, Ebniye-i Hassa Müdürü Abdülhalim Efendi kontrol ve sorumluluğunda,

İstefan kalfa üstlenmişti. Oldukça süslü olan bu yeni Babiali artık kagir bir yapıydı ve bu son yapımda Babiali'nin yayıldığı alan, çevrede gerçekleşen istimlaklerle genişletilmişti. Babiali binası 1844 yılında kullanıma açılmıştır. İstefan Kalfa'ya nişan verildiği, 26 Mart 1844 günü de resmen açılışının yapıldığı bilinmektedir. (20)

Bu son Babiali yapısı, Babiali'nin gerçek kimliğini kazandığı Tanzimat sonrasının bir eseridir. Yönetimin mimari alanında hedefleri doğrultusunda hakimiyet, Batı mimarisinin tasarım kalıpları ve yapım teknolojisi kullanımındadır. Avrupa üsluplarının hakim olduğu bu dönemde Babiali binası 19. yüzyıl uygulamaları içinde sık karşılaştığımız neoklasik bir cephe biçimlenişine sahiptir. Teknik olarak, özellikle tarihi Yarımada'da sık sık meydana gelen yangınlara karşı oluşturulmuş en önemli uygulamalardan biri olan kagir yapı tekniğinde inşa edilmiştir.

Babiali binasının bu son uygulamasında planının birbirini takip eden aralarında irtibatlı muhtelif daireler şeklinde olduğu görülür. Yapıyı kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanan birbirine bağlı geniş sofalar çevrelerinde odalar oluşturmaktaydı. Yaklaşık 230m uzunluğundaki en eski ve en uzun kagir sivil yapı, kuzeybatıdaki alçak kısmı Sadaret güneydoğudaki Hariciye Nezareti idi. (13) Tam ortada diğerlerinden daha yüksek Şura-yı Devlet dairesi yer alıyordu. Tek kitilede üç farklı bölüm olarak tasarlanan yapı, denize bakan cephede muhtelif dairelerin sütunlar üzerine oturan ve ileri taşkın köşkleri mevcut idi. Bina Avrupa mimarisi örnek alınarak inşa edilmişti. (Şekil 3)

Babiali'nin kagir olarak inşasından sonra 1878 yılında büyük bir yangın geçirmiştir. Yangın sonrası binada tamir yapılmıştır. 1879 yılında, 1878 Babiali yangınında binanın yanan kısmının Şehremaneti tarafından onarılması için "sermimar-ı devlet Serkis Bey" tarafından keşif, (14) onarım işinin de Vasilaki Efendi kalfaya havale edildiği bilinmektedir. (15)

Şekil 3. Babiali binası (14 Kanun-ı Sani 1867 tarihli *Ayine-i Vatan* Dergisi)

Babiali'nin son yangını (H. 6 S. 1329) 6 Şubat 1911 Pazar günü sabaha karşı Şura-yı Devlet dairesindeki telgraf odasından çıkmıştı. Babiali'nin bu yangında yanan yerleri; binanın orta kısmında bulunan Şura-yı Devlet, Dahiliye Nezareti daireleri tamamen, Sadaret dairesinin müsteşar, mektupçu, teşrifatçı, beylikçi oda ve kalemleri idi. Babiali binasının iki yan kısmını oluşturan Sadaret ve Hariciye Nezareti bölümleri yanmaktan kurtulmuştu. (16)

Babiali binasının tam ortasında yer alan ve 1911 yangınında ortadan kalkan Şura-yı Devlet Dairesi'nde Şura-yı Devlet Reisi, Tanzimat, Maliye, Dahiliye, Mülkiye daireleri ve Muhakemat daireleri ve kalemleri otururlardı. (16) Diğerlerinden fazla olarak üstünde bir kat daha vardı: Hünkar dairesi. Abdülmecid'le Abdülaziz bu daireye gelirler, çalışmalarını gerçekleştirirlerdi. Sonraları Şura-yı Devlet Mülkiye dairesi tarafından kullanılırdı. Mülkiye

dairelerinden başka Tanzimat ve Dahiliye, Maliye, Mahkeme-i Temyiz, Mahkeme-i İstinaf, Bidayet Mahkemesi ve bunların reisi sanileri azaları, müddeiumumileri ve muavinleri ve kalemleri vardı. Mahkemelerin geneline verilen isim de muhakemat dairesiydi. (17)

Yapının günümüzde orjinalliğini nispeten koruyan Dahiliye (Sadaret) kısmı dışında Hariciye Nezareti sonraki tadilatlarda oldukça değişmiştir. Bugün valiliğin kullandığı bina Osmanlı dönemi özelliklerini en çok taşıyan kısımdır. Uzun kitabenin süslediği giriş ve büyük sofaya açılan odalar, süslemesi Abdülmecit döneminde yenilenmiş olduğundan bu dönem mimarisi ile ilgili fikir verir. (18)

Bu yangından sonra Babıali'nin orta kısmı bir daha inşa ettirilememiş diğer kısımlar tamir ve restorasyon görmüştür. Böylece bu büyük yapı birbirinden bağımsız iki ayrı bina haline gelmiştir. Bir süre Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin İstanbul Temsilciliği'ne verilen binanın Sadaret Dairesi kısmı, Cumhuriyetten sonra Vilayet Konağı olarak kullanılmaya başlanmış, Hariciye kısmı ise Defterdarlık olmuştur (11). İstanbul Defterdarlığı kullanımındayken bir yangın geçiren (1972) bu kitlenin 1970'ler boyunca süren başarısız bir restorasyonla yeniden kullanılır hale getirildiğini belirten Tanyeli (12), 1930'larda cephelerindeki neoklasik bezemeler soyularak yalın bir biçimde sıvanıp yenilenen Babıali binasında, 1980'lerin sonlarında eski görünümüne kavuşturulmak üzere bir inşaat etkinliği gerçekleştirildiğini kaydetmektedir. Bu kapsamda eski Sadaret Dairesi sofası ile toplantı salonunu da restore edilmiştir.

5. SONUÇ

Babıali Osmanlı devleti'nin ilk kamu yapısıdır. Babıali aynı yerinde ikiyüz yıldan fazla süre varolmasıyla da yönetimin merkez yapısı olma özelliğini sürdürmüştür. Babıali kagir yapısına kadar yangınlarla yok olmasına rağmen, yeniden inşa edilerek geleneksel plan şemasını ve işleyişini sürdürmüştür. Ana yapısı haremlik ve selamlık olarak kurgulanmış bu yapılar giderek bürokratik yapısının değişikliğe uğraması, yeni nezaretlerin oluşturulmasıyla mimari olarak farklı bir biçimlenmeye uğramıştır. Batı mimarisi etkileri bu geleneksel yapıya süsleme programı olarak girmiş, ancak Tanzimat sonrası uygulamasında kagir bir bina ve profesyonel bir kamu yapısı olarak biçimlenmiş, harem son inşasında yer almamıştır. Bünyesindeki nezaretlerde başka binalarda işlevlenirken Babıali Dahiliye, Hariciye ve Şura-yı Devlet dairesi olarak varlığını devam ettirmiştir. Yaklaşık ikiyüzyıllık aynı yerinde varlığını ve gelişimini sürdürmüş olan bu yapının, 1911 yangınında ortadaki Şura-yı Devlet dairesi ortadan kalkmış ve bir daha inşa ettirilememiş, Osmanlı Devleti'nin bu en önemli yönetim yapısı birbirinden bağımsız iki ayrı bina haline gelmiştir. Günümüze bu şekilde ulaşmış olan yapı çeşitli tadilatlarla değişmiş olsada kamu yapısı işleyişini sürdürmektedir.

KAYNAKLAR / REFERENCES

- [1] Gökbilgin, T., (1949), "Babıali", İslam Ansiklopedisi, M.E.B., 2, 174-177, İstanbul.
- [2] Toprak, Z., (1993), "Babıali", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayını, 1, 519-520, İstanbul.
- [3] Eyice, S., (1991), "Babıali –Mimarisi", İslam Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, 4, 386-389, İstanbul.
- [4] Melling, M., (1969), Voyage Pittoresque de Constantinople et des Rives du Bosphore, Yapı ve Kredi Bankası Yayını (Tıpkı Basım), İstanbul.
- [5] Şehsuvaroğlu, H. Y., (1956), "Babıali", Asırlar Boyunca İstanbul, Cumhuriyet Gazetesi, 282 İstanbul.
- [6] Efdalüddin, (1327), "Alemdar Mustafa Paşa", Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası, 21, 1305-1307, İstanbul.
- [7] Uzunçarşılı, İ., H., (1988), Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı, T.T.K., 265, Ankara.

- [8] Haskan, N., ve Ç. Gülersoy, (2000), Hükümet Kapısı, Babiali, Çelik Gülersoy Vakfı Yayınları, 25, İstanbul.
- [9] Pakalın, M.Z., (1993), "Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü",1/138, MEB Basımevi, İstanbul.
- [10] İpşirli, M., (1991), "Babiali", İslam Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, 4, 378 - 386, İstanbul.
- [11] Toprak, Z., (1993), "Babiali", Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayını, 1, 519-520, İstanbul.
- [12] Tanyeli, U., (1993), "Babiali- Mimari", Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayını, 1, 520-523, İstanbul.
- [13] Eldem, S. H., (1979), İstanbul Anıları, Aletaş Alarko Eğitim Tesisleri A.Ş., İstanbul.
- [14] (BOA., İ.DAH., 63599).
- [15] (BOA, İ.DAH., 63944/3).
- [16] Koçu, R. E., (1965), "Babiali Yangınları", İstanbul Ansiklopedisi, 4, 1762-1765, Koçu yayınları, İstanbul.
- [17] Semih Mümtaz, (1948), Evvel Zaman İçinde Tarihimizde Hayal Olmuş Hakikatler, Hilmi Kitabevi, 35, İstanbul.
- [18] İslam Ansiklopedisi, (1950), İstanbul (Tarihi Eserler) "Babiali", MEB yayınları, 5., 2. kısım, İstanbul.